

PROMJENE U DINAMICI I RAZMJEŠTAJU PROGNA NIČKO- IZBJEGLIČKOG KONTINGENTA U REPUBLICI HRVATSKOJ OD SREDINE 1991. DO SREDINE 1998. GODINE

Dražen ŽIVIĆ
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK: 314.745(497.5)“1991/1998”
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 23.4.1999.

U članku se raščlanjuje dinamika promjene prognaničko-izbjegličkog kontingenta u Hrvatskoj i izvan nje od sredine 1991. do sredine 1998. godine. Prikazana je, u promatranom razdoblju, promjena broja i razmještaja prognanika prema županijama progonstva i smještaja, izbjeglica iz Bosne i Hercegovine i SR Jugoslavije u Hrvatskoj prema županijama smještaja, hrvatskih izbjeglica u inozemstvu (Njemačka, Mađarska, Slovenija, Austrija...) prema županijama progonstva te izbjeglica iz Hrvatske u SR Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini (raseljeni Srbi) prema županijama izbjega. Demografski je razvoj Hrvatske u ovome desetljeću bio, i još uvijek jest, bitno određen tim prisilnim migracijama vezanim uz ratna zbivanja u Republici Hrvatskoj te susjednoj Bosni i Hercegovini. Od 1992. do 1998. godine je u prognaničko-izbjegličkim tijekovima u Hrvatskoj sudjelovalo između 430.000 i 700.000 osoba, što je činilo između 9 posto i 15 posto stanovništva Hrvatske prema popisu 1991. godine. Njima su značajno i znakovito determinirana suvremena populacijsko-naseljenička kretanja u Republici Hrvatskoj, osobito promjene broja i razmještaja stanovnika, demoreprodukcijski procesi te razvoj demografskih struktura.

UVOD

767

Demografski je razvoj određenog prostora uvjetovan brojnim čimbenicima; on je, kadšto, posljedica, a kadšto, uzrok društveno-gospodarstvenim zbivanjima i promjenama (češće poremetnjama).¹ Promjene u razmještaju stanovništva, njegovoj di-

namici (kretanju broja stanovnika i demoreprodukcijskim procesima) i njegovim strukturama (dob-spol, etnička i konfesionalna pripadnosti, socio-ekonomski sastav i dr.) često su rezultat poremetnji u društvenom (povijesnom, političkom,...) i gospodarstvenom razvoju. Ako su promjene nagle i iznenadne, onda su nepovoljne demografske posljedice još izraženije i pogubnije. (Živić, 1998.a.) U tom smislu naročito ratna zbivanja uzrokuju velike poremetnje u demografskom razvoju, jer izazivaju brojne neposredne (izravne) i, još više, posredne demografske gubitke koji onda u budućnosti bitno opterećuju i ograničavaju stabilan populacijski razvoj prostora, poglavito, njegovu brojčanu i migracijsku dinamiku te njegovu vitalnost (natalitet, mortalitet i prirodni priraštaj). Rat uvijek mijenja populacijsko-naseljeničku sliku prostora, i u sferi prirodnog, popisnog, prostornog (migracijskog) i općeg kretanja stanovništva, i u sferi demografskih struktura (dobno-spolne, ekonomsko-socijalne, etničke, konfesionalne...). (Wertheimer-Baletić, 1992.)

Kretanje broja stanovnika, kao i promjene demografskih struktura Hrvatske (ukupno i na razini upravno-teritorijalnih sastavnica), u razdoblju od 1991. do 1998. godine, zbivalo se, ponajviše, u uvjetima ratne agresije na Hrvatsku, te kasnije i na Bosnu i Hercegovinu, dakle, u prilično nesigurnim, za populacijski razvoj izrazito nestabilnim općim uvjetima. Stoga, svaka raščlamba hrvatskih demografskih značajka, kao i procjena populacijskih promjena unutar sadašnjega međupopisnoga razdoblja (1991. – 2001.) mora sadržavati sve relevantne varijable (vitalne i migracijske) koje su posljedica razvoja stanovništva u ratnim i poratnim uvjetima.

Rat koji je u Hrvatskoj i protiv Hrvatske vođen od 1991. do 1995. godine, kao i višegodišnja okupacija četvrtine njezina prostora (1991. – 1995./1998.), izazvali su velika ljudska stradanja te značajna materijalna razaranja.² Posebno je jak i složen utjecaj na sadašnju i buduću populacijsku dinamiku ostvaren u domeni prisilnih prostornih kretanja stanovništva, odnosno prisilnih migracija koje su, na žalost, postale osobita suvremena populacijsko-naseljenička značajka Republike Hrvatske ali i izrazito negativna posljedica rata koji se vodio protiv nje.

Istodobno, suvremeni je populacijski razvoj Republike Hrvatske određen i brojnim (prisilnim) migracijskim kretanjima, izazvanima ratom u susjednoj Bosni i Hercegovini te iseljavanjima iz SR Jugoslavije (Vojvodina, Kosovo). Hrvatska je tijekom ovoga desetljeća bila odredištem ili usputnom (tranzitnom) postajom stotina tisuća stanovnika iz tih dviju zemalja, posebice iz BiH.

Općenito se može kazati da se na prostoru bivše Jugoslavije, osobito u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, zbila najve-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 5-6 (43-44),
STR. 767-791

ŽIVIĆ, D.:
PROMJENE U DINAMICI...

ća i najtragičnija prognaničko-izbjeglička kriza u Europi poslije Drugoga svjetskog rata.³ U jednom je trenutku (druga polovica 1992. godine) oko dva i pol milijuna ljudi, zbog ratnih aktivnosti i etničkoga čišćenja, bilo prisiljeno napustiti svoja naselja što je, procjenjuje se, činilo tada oko 10,0 posto ukupnoga prognaničko-izbjegličkog kontingenta u svijetu. (Mežnarić i Winter-Zlatković, 1993., Winter-Zlatković, 1992.) Najveći su teret smještaja i zbrinjavanja ratnih prognanih i izbjeglih stradalnika podnijele same Hrvatska i Bosna i Hercegovina, kao države izravno pogođene ratom, ali i druge, ponajprije europske zemlje koje su primile značajan broj izbjeglica, ponajviše: Njemačka, Mađarska, Austrija, Slovenija, ..., pa i SR Jugoslavija.⁴

Ukupno je kretanje stanovništva (brojčano, popisno) determinirano dvjema temeljnim demografskim odrednicama – prirodnom dinamikom (natalitetom, mortalitetom, prirodnim priraštajem...) te prostornim (migracijskim) kretanjem (prerazmještajem) stanovništva. Kretanje broja stanovnika Hrvatske (ukupno i na razini upravno-teritorijalnih sastavnica – županija, općina, gradova) u razdoblju je od 1991. do 1998. godine jednim svojim dijelom značajno i znakovito bilo (pred) određeno migracijama, odnosno, prognaničko-povratničko-izbjegličkim tijekovima. Jaka i brojna migracijska gibanja te prostorni prerazmještaj stanovništva, uzrokovani ponajprije neposrednim ratnim aktivnostima u Hrvatskoj (od 1991.) i Bosni i Hercegovini (od 1992.), uvelike su utjecali na bitne demografske promjene u Hrvatskoj, kao što će utjecati i na njezin budući populacijski razvoj.⁵ Osobito su u tome smislu bila pogođena područja Hrvatske koja su bila izložena neposrednoj ratnoj aktivnosti,⁶ ali i ona područja zemlje u koja su se tijekom prvih ratnih godina, pa i kasnije, slijevale tisuće stanovnika (prognanika, a kasnije i izbjeglica). Četvrtina hrvatskog državnog prostora doživjela je tako prisilno demografsko pražnjenje (etničko čišćenje⁷), dok je u većini sigurnijih predjela, udaljenijima od crte bojišnice, došlo do još izrazitijeg procesa koncentracije stanovništva. Raščlamba kretanja prognanika upućuje na to da su glavni tijekovi izbjega bili usmjereni prema zapadnim dijelovima Hrvatske, kao i prema njezinim većim gradskim središtima. (Šiljković, 1994.) Poglavito se to odnosi na hrvatska makroregionalna središta – Zagreb, Rijeku, Split, a djelomice i na Osijek. Na taj su način prostorni populacijski polarizacijski procesi u Hrvatskoj dobili još više na zamahu.⁸

Obrada prognaničko-izbjegličke populacije u/izvan Hrvatske ima istaknutu važnost u funkciji izračuna (procjene) ukupnoga kretanja (razvoja) stanovništva Hrvatske i njezinih županija u razdoblju od 1991. do 1998. godine. Bez odgovaraju-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 5-6 (43-44),
STR. 767-791

ŽIVIĆ, D.:
PROMJENE U DINAMICI...

će raščlambe kretanja (dinamike) i razmještaja prognaničko-izbjegličkog kontingenta nije moguće niti približno procijeniti kretanje ukupnoga broja prisutnog ("de facto") stanovništva u Hrvatskoj, osobito na razini njezinih županija, niti ocijeniti njezin budući populacijsko-naseljenički razvoj.

Temeljna je svrha ovoga priloga utvrditi (procijeniti) promjene u dinamici ukupnoga broja i razmještaju prognaničko-izbjegličkog kontingenta sredinom svake godine u razdoblju od 1991. do 1998. godine u Republici Hrvatskoj (ukupno i na razini županija). Osnovno je, pritom, bilo utvrditi i objasniti utjecaj (naročito posljedice razmještaja) prognaničko-izbjegličkih skupina na stupanj koncentracije "de facto" stanovništva u promatranom razdoblju u pojedinoj županiji, kao i na razini cijele države.

METODIČKE NAPOMENE

U raščlambi utjecaja suvremenih migracijskih kretanja na promjene broja prisutnog stanovništva Hrvatske, od posljednjega popisa stanovništva 1991. do 30. lipnja 1998. godine, osnovno je bilo utvrditi četiri najvažnija i najbrojnija migracijska kontingenta: prognanici, izbjeglice, hrvatske izbjeglice u inozemstvu i izbjeglice iz Hrvatske u BiH i Jugoslaviji. Riječ je o skupinama stanovništva čija izražena brojnost (više stotina tisuća osoba) nesumnjivo ukazuje na njihovu dominantnu ulogu u oblikovanju suvremene populacijsko-naseljeničke slike Republike Hrvatske. Primjerice, sredinom 1992. godine u ukupnom je prognaničko-izbjegličkom kontingentu u Hrvatskoj (uključujući hrvatske izbjeglice u inozemstvu te izbjeglice iz Hrvatske u BiH i SRJ), procjenjujemo, sudjelovalo 764.206 osoba (što je oko 16 posto stanovništva zemlje 1991. godine). Sredinom 1993. godine sudjelovalo je 722.160 osoba, sredinom 1994. godine 693.394 osobe, sredinom 1995. godine 591.123 osobe, sredinom 1996. godine 688.169 osoba, sredinom 1997. godine 487.540 osoba i sredinom 1998. godine 409.156 osoba.

Za pravilno razumijevanje u nastavku rada iznesenih podataka, valja nam ukazati na neke metodičke specifičnosti provedene raščlambe ukupnoga kretanja prognaničko-izbjegličkog kontingenta u Hrvatskoj i izvan nje u ovome desetljeću. U tom je smislu, ponajprije, nužno istaknuti da je glavni izvor podataka rabljen u ovoj raščlambi Ured za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske.⁹ Upotrijebljeni su i podaci ureda UNHCR-a (United Nations High Commissioner for Refugees), sa sjedištem u Zagrebu i Beogradu, kao i drugi relevantni statistički izvori.

Ured za prognanike i izbjeglice je tijekom sedam godina svojega djelovanja¹⁰ precizno vodio evidenciju (promjene) broja prognanika i izbjeglica u Hrvatskoj, kao i neke njihove struk-

turno-demografske značajke (dob, spol, etnička i konfesionalna pripadnost, školski i radni status, zanimanje...).¹¹ To su najvažniji i najbrojniji kontingenti stanovništva koji su u ratnome razdoblju sudjelovali u (prisilnim) migracijskim kretanjima unutar hrvatskog državnog područja.

Na žalost, nedostaju nam sveobuhvatni podaci o stanovništvu Hrvatske koje je izbjeglo izvan granica hrvatske države, jer Ured za prognanike i izbjeglice Vlade RH u svojim bazama podataka ne registrira hrvatsko stanovništvo koje je, zbog ratnih aktivnosti i teške gospodarstvene situacije nastale ratom, bilo prisiljeno napustiti Hrvatsku i privremeni smještaj naći u drugim zemljama (Njemačkoj, Austriji, Mađarskoj...). Ukupan je broj toga izbjeglog stanovništva Hrvatske, u ovome radu, dijelom procijenjen, poglavito njihov razmještaj na razini županija progonstva. Stoga izneseni podaci o toj skupini prognaničko-izbjegličkog kontingenta Hrvatske nisu potpuni, vjerojatno su podcijenjeni. Valja istaknuti da je procjena razmještaja hrvatskih izbjeglica po županijama progonstva izvršena na temelju udjela pojedine županije u ukupnoj prognaničkoj populaciji u Hrvatskoj te s obzirom na postojeće dostupne podatke pruža približan odgovor na pitanje o broju hrvatskih izbjeglica u europskim i prekomorskim zemljama tijekom srpske agresije. Pretpostavljamo da u ukupnom hrvatskom izbjegličkom kontingentu u inozemstvu prevladavaju one županije progonstva iz kojih dolazi veći broj prognanika smještenih u samoj Republici Hrvatskoj.

Valja istaknuti da je za razdoblje od 1991. do 1995. godine karakteristična vrlo velika fluktuacija broja prognanika i izbjeglica i zbog njihova stalnog priljeva i zbog povratka prognanika njihovim domovima (početkom 1992. i kasnije, stabiliziranjem crte razgraničenja) te zbog odlaska izbjeglica u zapadne zemlje, odnosno manjim dijelom njihova povratka u Bosnu i Hercegovinu. Od sredine 1995. godine u Hrvatskoj je ostao razmjerno stabilan prognaničko-izbjeglički kontingent koji se postupno smanjivao usporedno s oslobađanjem okupiranih hrvatskih područja te povratkom izbjeglica u Bosnu i Hercegovinu nakon potpisivanja Daytonskog mirovnog sporazuma.¹² U tom kontekstu valja promatrati iznesene podatke u ovome prilogu.

Osnovno polazište u raščlambi stanovništva (ponajviše srpskog) koje je tijekom proteklih godina (naročito od 1995. godine), napuštalo Hrvatsku i odlazilo, manjim dijelom u Bosnu i Hercegovinu, a većim dijelom u SR Jugoslaviju, bili su podaci (procjene) UNHCR-a i hrvatskog Ureda za prognanike i izbjeglice. Osobito je teško bilo odrediti broj i razmještaj (po županijama izbjega) izbjeglog (raseljenog) srpskog stanovništva u razdoblju od 1991. do 1995. godine.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 5-6 (43-44),
STR. 767-791

ŽIVIĆ, D.:
PROMJENE U DINAMICI...

S obzirom na karakter provedene raščlambe, odgovarajući je problem bilo utvrđivanje prognaničkog i izbjegličkog kontingenta u Hrvatskoj sredinom svake godine u razdoblju od 1991. do 1998. godine. Jedino je za godine 1996. i 1998. u ovome radu bilo moguće koristiti najpouzdaniji izvor iz Ureda za prognanike i izbjeglice – bazu podataka, na žalost, samo za prognaničku populaciju. Za ostale je godine i ostale skupine prognaničko-izbjegličkog kontingenta temeljni izvor bilo *Izveštje o preregistraciji prognanika, povratnika i izbjeglica u Republici Hrvatskoj* iz lipnja 1997. godine u kojemu su od siječnja 1992. do prosinca 1996. godine dane promjene ukupnoga broja prognanika, izbjeglica i povratnika po mjesecima. Za one sredine godina (1991. i 1997.) u kojima nije bilo moguće ustanoviti točan broj prognanika i izbjeglica procjena njihova broja je izvršena na temelju drugih objavljenih podataka Analitičkoga odjela Ureda za prognanike i izbjeglice.

U skladu s dostupnim podacima i njima prilagođenim metodičkim rješenjima procjene prikazani su razmjerno precizni podaci o kretanju broja prognanika Hrvatske prema županijama progona i županijama smještaja te podaci o kretanju broja izbjeglica u Hrvatskoj prema županijama smještaja, za sve godine od 1991. do 1998. (uz napomenu da 1991. godine u Hrvatskoj nije bilo registriranih izbjeglica). Kretanje broja hrvatskih izbjeglica u inozemstvu dano je samo za razdoblje od 1991. do 1996. godine. Za izbjeglo (raseljeno) hrvatsko stanovništvo u BiH i Jugoslaviji procjena je dana za sve godine od 1992. do 1998.

PROGNANICI

Prognanički je kontingent u funkciji izračuna kretanja (procjene) broja prisutnog stanovništva Hrvatske (ukupno i po županijama) od sredine 1991. do sredine 1998. godine prikazan kroz promjene broja prognanika prema županijama progona (tablica 1.) te promjene broja prognanika prema županijama smještaja (tablica 2.).

Prognanici su osobe (hrvatski državljani) protjerane iz ratom zahvaćenih područja Hrvatske (županije progona) i koje su privremeni smještaj našle na slobodnim hrvatskim prostorima (županije smještaja).

Srpska je ratna agresija na Hrvatsku od 1991. godine imala za cilj prostorno i demografsku okupaciju geoprometno, geostrateški i gospodarstveno važnih hrvatskih područja. Taj se temeljni strateški cilj velikosrpske imperijalističke politike (stare dva stoljeća) mogao ostvariti jedino protjerivanjem hrvatskog i drugog nesrpskog stanovništva s osvojenih prostora hrvatske države. Prisilne su migracije (etničko čišćenje) tako postale ne samo sredstvo nego i cilj rata protiv Hrvatske.

ŽUPANIJE	1991. ¹	1992. ²	1993. ²	1994. ³	1995. ³	1996. ⁴	1997. ³	1998. ⁵
Bjelovarsko-bilogorska	3.000	835	467	49	39	21	1	0
Brodsko-posavska	1.500	8.538	10.826	4.504	3.508	3.346	12	15
Dubrovačko-neretvanska	0	31.944	25.559	7.400	5.473	2.580	6	7
Istarska	0	0	0	0	0	0	0	0
Karlovačka	1.500	24.861	27.008	21.184	16.671	15.686	8.888	7.448
Koprivničko-križevačka	0	0	0	0	0	0	0	0
Krapinsko-zagorska	0	0	0	0	0	0	0	0
Ličko-senjska	1.000	10.639	8.230	5.544	4.298	3.622	1.632	1.478
Međimurska	0	0	0	0	0	0	0	0
Osječko-baranjska	9.000	48.617	43.187	37.592	30.451	31.809	31.788	26.908
Požeško-slavonska	1.000	7.434	5.780	8.761	6.823	5.557	19	19
Primorsko-goranska	0	0	0	0	0	0	0	0
Šplitsko-dalmatinska	3.000	6.141	4.321	6.509	5.088	4.374	872	642
Šibensko-kninska	850	19.501	23.950	23.857	18.598	14.473	3.102	2.306
Sisačko-moslavačka	6.000	32.484	31.951	41.156	32.378	24.112	9.164	6.827
Varaždinska	0	0	0	0	0	0	0	0
Virovitičko-podravska	450	997	634	124	96	35	0	0
Vukovarsko-srijemska	1.500	62.166	57.543	58.133	47.083	50.136	48.872	44.545
Zadarska	1.200	12.470	14.055	32.544	22.125	18.499	9.208	7.766
Zagrebačka	0	1.643	1.280	99	77	80	11	12
Grad Zagreb	0	0	0	0	0	0	0	0
UKUPNO	30.000	269.351	254.791	247.480	192.727	174.330	113.575	97.973

● **TABLICA 1**
Kretanje broja prognanika Hrvatske po županijama sredinom godine od 1991. do 1998.

¹ Riječ je o procijenjenom broju na temelju podataka (priopćenja) Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske.

² Izvor: Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, Analitički odjel, Zagreb.

³ Izvor: Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, Izvješće o preregistraciji prognanika, povratnika i izbjeglica u Republici Hrvatskoj, Zagreb, lipanj 1997. Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, Analitički odjel, Zagreb, travanj 1998.

⁴ Izvor: Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, Baza podataka, Zagreb, 1996.

⁵ Izvor: Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, Baza podataka, Zagreb, 1998.

Otvorena srpska agresija na Republiku Hrvatsku počela je u proljeće 1991. godine ("krvavi Uskrs" na Plitvicama, Borovo Selo, Pakrac). Prvi su prognanici iz okupiranih hrvatskih naselja na slobodna područja države počeli stizati u ljeto iste godine, prvo iz Like i unutrašnjosti sjeverne Dalmacije, a potom iz Slavonije. Poznati su masovni egzodusi stanovništva iz Dalja, Petrinje, Aljmaša, Ravnih kotara, Bukovice, Kijeva, Hrvatske Kostajnice... Već sredinom 1991. godine u Hrvatskoj je zabilježeno oko 30.000 prognanika,¹³ što je bilo oko 0,63 posto stalnog stanovništva Hrvatske prema popisu iz 1991. godine (4.784.265 stanovnika). Vrhunac se prognaničke krize zbio u studenom 1991. godine, kada je nakon okupacije Vukovara i vukovarskog kraja bilo protjerano više desetaka tisuća ljudi. Do konca 1991. godine u Hrvatskoj je iz svojih domova bilo protjerano oko 550.000 stanovnika, što je tada predstavljalo oko 11,5 posto stanovništva zemlje. Međutim, protjerivanja s ta-

dašnjih okupiranih područja Republike Hrvatske nastavljena su mjesecima i godinama poslije. Unatoč značajnijem povratku prognanika na tada neokupirani prostor Hrvatske, koji je uslijedio već početkom 1992. godine (nakon potpisivanja Sarajevskog primirja), kada se dio prognaničke populacije mogao vratiti u svoja naselja koja su do potpisivanja primirja trpila stalne topničke napade (primjerice: Osijek, Vinkovci, Zadar, Karlovac, Šibenik, Sisak...), u ožujku 1992. godine Hrvatska još uvijek bilježi značajan broj prognanika – 356.627 osoba, koje su tada činile 7,5 posto stalnog stanovništva Hrvatske.¹⁴

ŽUPANIJE	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.
Bjelovarsko-bilogorska	138	1.239	1.401	1.361	1.079	1.308	882	774
Brodsko-posavska	861	7.730	4.561	4.430	3.508	3.150	836	999
Dubrovačko-neretvanska	0	23.595	7.669	7.449	5.512	2.858	285	323
Istarska	501	4.497	5.606	5.445	4.375	4.853	4.363	5.075
Karlovačka	2.040	18.343	19.492	18.932	14.917	13.643	7.777	343
Koprivničko-križevačka	0	0	1.427	1.386	1.118	1.278	1.111	1.293
Krapinsko-zagorska	711	6.382	1.528	1.485	1.156	1.323	960	1.048
Ličko-senjska	234	2.101	3.796	3.687	2.910	1.716	875	245
Međimurska	495	4.444	1.248	1.213	944	1.121	1.025	1.215
Osječko-baranjska	5.511	25.884	36.512	35.464	28.736	31.293	31.315	37.935
Požeško-slavonska	0	673	10.956	10.642	8.403	5.449	506	617
Primorsko-goranska	3.462	31.084	14.396	13.983	11.043	6.578	5.050	5.663
Splitsko-dalmatinska	3.240	29.089	14.217	13.809	10.793	12.286	4.694	2.655
Šibensko-kninska	912	8.188	22.702	22.050	16.497	9.927	2.621	823
Sisačko-moslavačka	417	3.744	25.530	24.797	19.793	13.578	4.950	1.303
Varaždinska	1.134	10.182	1.248	1.213	944	1.088	843	921
Virovitičko-podravska	342	3.071	2.370	2.302	1.947	2.051	2.069	2.498
Vukovarsko-srijemska	288	1.885	19.237	18.865	15.052	15.522	15.295	18.546
Zadarska	0	26.939	30.269	29.401	20.583	16.757	8.445	421
Zagrebačka	2.403	21.575	7.644	7.424	5.859	7.755	5.831	3.321
Grad Zagreb	7.311	38.706	22.983	22.322	18.558	20.816	13.824	11.955
UKUPNO	30.000	269.351	254.791	247.480	192.727	174.330	113.575	97.973

📌 **TABLICA 2**
Kretanje broja prognanika Hrvatske prema županijama smještaja sredinom godine od 1991. do 1998.

Izvor: Kao tablica 1.

Izravnim je ratnim stradanjima u Hrvatskoj bilo zahvaćeno oko 29.000 četvornih kilometara (50 posto površine RH), odnosno oko 35 posto svih tadašnjih općina Hrvatske, s nešto više od milijun i pol stanovnika. Početkom 1992. godine pod okupacijom se našlo nešto više od tisuću naselja ili čak 16 posto naselja Hrvatske, s gotovo 12 posto stanovništva države. (Šterc i Pokos, 1993.) Najviše se okupiranih naselja tada nalazilo na Banovini, Kordunu i u Lici (654 naselja ili 60,9 posto), potom u sjevernoj Dalmaciji (238 ili 22,2 posto), hrvatskome Podunavlju (124 ili 11,5 posto) te u zapadnoj Slavoniji (58 ili 5,4 posto). (Šterc i Pokos, 1993.)

Tijekom cjelokupnog promatranog ratnog i poratnog razdoblja (1991.-1998.) mijenjao se ukupan broj prognanika i njihov prostorni razmještaj po bivšim općinama, odnosno, današnjim županijama. Mogli bismo čak reći da je ukupan broj

prognanika (kasnije i izbjeglica) u Republici Hrvatskoj podložan stalnim oscilacijama, osobito u prvim godinama prognaničko-izbjegličke krize (1991.-1994.) (Akrap, 1995.) Nakon proljeća 1992. godine uslijedio je tijekom sljedećih godina postupan povratak prognanika u oslobođena naselja, ritmom koji su određivale oslobodilačke akcije Hrvatske vojske i policije, što je rezultiralo smanjenjem ukupne prognaničke populacije. Tako je sredinom 1992. godine u Hrvatskoj bilo 269.351 prognanika, sredinom 1993. 254.791, sredinom 1994. 247.480, sredinom 1995. 192.727, sredinom 1996. 174.330, sredinom 1997. 113.575, te sredinom 1998. godine 97.973 prognane osobe. To znači da je od sredine 1992. do sredine 1993. godine ukupan broj prognanika u Hrvatskoj smanjen za 5,4 posto, od 1993. do 1994. za 2,9 posto, od 1994. do 1995. za 22,1 posto, od 1995. do 1996. za 9,5 posto, od 1996. do 1997. za 34,9 posto te od 1997. do 1998. za 13,7 posto. Ukupno je od sredine 1992. do sredine 1998. prognanički kontingent u Hrvatskoj smanjen za 63,6 posto.¹⁵ Najveće smanjenje prognaničke populacije u Hrvatskoj zabilježeno je 1996. i 1997. godine kada je, nakon oslobodilačkih akcija HV-a ("Bljesak" i "Oluja" 1995.) oko 100.000 prognanika dobilo mogućnost povratka u svoje domove. Od sredine 1997. do sredine 1998. godine intenzitet smanjenja prognaničkog kontingenta je značajno oslabio. To je i razumljivo, znamo li da je tek 15. siječnja 1998. godine završen proces mirne reintegracije hrvatskoga Podunavlja u ustavni, politički i gospodarstveni ustroj hrvatske države, pa su tek nakon toga prognanici iz toga dijela bivšeg okupiranog područja Hrvatske dobili mogućnost povratka u svoja naselja. Tako je od jeseni 1995. godine do danas vraćeno oko 100.000 ljudi – bivših prognanika – u zapadnu Slavoniju, Banovinu, Kordun, Liku i u sjevernu Dalmaciju te oko 10.000 osoba u hrvatsko Podunavlje. Sredinom 1998. godine ostalo je za povratak još oko 70-ak tisuća prognanika iz hrvatskoga Podunavlja te 20-ak tisuća prognanika u druga bivša okupirana područja Republike Hrvatske.¹⁶

Valja istaknuti da se prognanički kontingent u Hrvatskoj u promatranom razdoblju nije smanjivao samo zahvaljujući povratku već djelomično i punoj sociopsihološkoj i ekonomskoj integraciji prognanika u naseljima u kojima su bili privremeno smješteni. Dio je prognanika i nakon što su se stekli uvjeti povratka ostao u mjestima smještaja, osobito zbog nastavka školovanja, ali i posla. Oni su u tom slučaju izgubili status prognanika, iako se nisu vratili u naselja (županije) ranijeg prebivanja.

Od 21 hrvatske županije (uključujući i Grad Zagreb), u svih osam promatranih godina prognanike nisu "dale" jedino: Istarska, Koprivničko-križevačka, Krapinsko-zagorska, Međimurska, Primorsko-goranska i Varaždinska županija te Grad Zagreb. Dubrovačko-neretvanska i Zagrebačka županija prognanike nisu zabilježile samo sredinom 1991. godine, Virovi-

tičko-podravska sredinom 1997. i 1998. godine, a Bjelovarsko-bilogorska sredinom 1998. godine. Preostalih je deset županija (Brodsko-posavska, Karlovačka, Ličko-senjska, Osječko-baranjska, Požeško-slavonska, Splitsko-dalmatinska, Šibensko-kninska, Sisačko-moslavačka, Vukovarsko-srijemska i Zadarska) imalo prognanike sredinom svake godine u razdoblju od 1991. do 1998.

Po broju prognanika te njihovu udjelu u ukupnoj prognaničkoj populaciji Hrvatske, kao i njihovu udjelu u prijeratnom stanovništvu (prema popisu 1991.) među županijama koje su "dale" prognanike osobito su se isticale istočnohrvatske županije. Tako su u svim godinama (osim 1991.) veći udjel u ukupnoj prognaničkoj populaciji imale Vukovarsko-srijemska (1992. 23,08 posto; 1993. 22,58 posto; 1994. 23,49 posto; 1995. 24,43 posto; 1996. 28,76 posto; 1997. 43,03 posto i 1998. 45,47 posto) i Osječko-baranjska županija (1992. 18,05 posto; 1993. 16,95 posto; 1994. 15,19 posto; 1995. 15,80 posto; 1996. 18,25 posto; 1997. 27,99 posto i 1998. 27,46 posto). Iza njih su slijedile: Sisačko-moslavačka (1992. 12,06 posto; 1993. 12,54 posto; 1994. 16,63 posto; 1995. 16,80 posto; 1996. 13,83 posto; 1997. 8,07 posto i 1998. 6,97 posto), Zadarska (1992. 4,63 posto; 1993. 5,52 posto; 1994. 13,15 posto; 1995. 11,48 posto; 1996. 10,61 posto; 1997. 8,11 posto i 1998. 7,93 posto) i Karlovačka županija (1992. 9,23 posto; 1993. 10,60 posto; 1994. 8,56 posto; 1995. 8,65 posto; 1996. 9,0 posto; 1997. 7,82 posto i 1998. 7,60).

Razvidno je iz podataka u tablici 1. da je teritorijalno podrijetlo prognanika Hrvatske bilo vrlo raznoliko. (Repac-Roknić, 1992.) Prema podacima Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske (baza podataka) od 1. srpnja 1996. godine, možemo izdvojiti nekoliko većih egzodusnih područja: hrvatsko Podunavlje (39,6 posto prognanika), sjeverna Dalmacija (26,9 posto), Banovina, Kordun, Lika (24,8 posto) te zapadna Slavonija (7,0 posto). (Živić, 1998.a.) Osobito su se isticale bivše općine:¹⁷ Vukovar (16,4 posto prognanika Hrvatske sredinom 1996.), Beli Manastir (9,5 posto), Petrinja (6,6 posto), Osijek (6,0 posto), Zadar (5,5 posto) i Drniš (5,3 posto). (Živić, 1997.)

S obzirom na prijeratni broj stanovnika (popis 1991.), sredinom 1992. godine bilo je u statusu prognanika 0,6 posto stanovništva Bjelovarsko-bilogorske županije, 4,9 posto Brodsko-posavske, 25,3 posto Dubrovačko-neretvanske, 13,5 posto Karlovačke, 12,2 posto Ličko-senjske, 13,2 posto Osječko-baranjske, 7,5 posto Požeško-slavonske, 1,3 posto Splitsko-dalmatinske, 12,9 posto Sisačko-moslavačke, 12,8 posto Šibensko-kninske, 0,9 posto Virovitičko-podravске, 26,9 posto Vukovarsko-srijemske, 5,9 posto Zadarske i 0,6 posto stanovništva Zagrebačke županije. Sredinom 1998. godine u prognaničkom je statusu bilo još 0,01 posto stanovništva Brodsko-posavske i Dubro-

vačko-neretvanske županije, 4,04 posto Karlovačke, 1,70 posto Ličko-senjske, 7,33 posto Osječko-baranjske, 0,02 posto Požeško-slavonske, 0,14 posto Splitsko-dalmatinske, 2,72 posto Sisačko-moslavačke, 1,51 posto Šibensko-kninske, 19,26 posto Vukovarsko-srijemske, 3,65 posto Zadarske i 0,60 posto stanovništva Zagrebačke županije.

Vukovarsko-srijemska županija imala je tijekom promatranog razdoblja najveći broj prognanika u omjeru na svoje stanovništvo popisano 1991. godine. U jednom se trenutku svaki četvrti stanovnik županije nalazio u progonstvu. To je i razumljivo, znamo li da se tijekom cijeloga rata 2/3 naselja, s polovicom prijeratnog stanovništva županije, nalazilo pod srpskom okupacijom te da su značajnu većinu u tim naseljima činili Hrvati. (Živić, 1998.b.)

Kako se tijekom promatranog razdoblja mijenjao (smanjivao) ukupan broj prognanika u Republici Hrvatskoj, tako se mijenjao i njihov razmještaj (broj i udjel) po županijama progonstva. Najbrže se smanjivao broj prognanika iz onih županija čija su bivša okupirana naselja bila prije oslobođena (Bjelovarsko-bilogorska, Virovitičko-podravska, Dubrovačko-neretvanska). Znatno su sporije smanjenje prognaničkog kontingenta imale županije u cijelosti oslobođene tek tijekom 1995. godine (Karlovačka, Ličko-senjska, Sisačko-moslavačka, Brodsko-posavska, Požeško-slavonska, Splitsko-dalmatinska, Šibensko-kninska, Zadarska). Najsporije su smanjenje prognaničke populacije imale, i još uvijek imaju, županije hrvatskoga Podunavlja koje su sve do siječnja 1998. godine bile izvan pune odgovornosti hrvatske države. Stoga na koncu promatranog razdoblja (sredina 1998.) prognanici iz Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije čine golemu većinu prognaničke populacije u Republici Hrvatskoj (72,93 posto).¹⁸

Raščlanjujući dinamiku prognaničkog kontingenta u Hrvatskoj prema županijama smještaja (tablica 2.), od sredine 1991. do sredine 1998. godine vidljive su određene specifičnosti: prvo, analizirajući pojedine godine, uočavamo da je najviše prognanika privremeno bilo smješteno u Gradu Zagrebu 1992. godine (14,4 posto) te u Osječko-baranjskoj županiji u svim preostalim godinama (1993. 14,3 posto, 1994. 14,3 posto, 1995. 14,9 posto, 1996. 17,9 posto, 1997. 27,6 posto i 1998. godine 38,7 posto). Po broju i udjelu smještenih prognanika u promatranom su se razdoblju isticale još: Dubrovačko-neretvanska, Karlovačka, Primorsko-goranska, Splitsko-dalmatinska, Varaždinska, Zadarska, Vukovarsko-srijemska i Zagrebačka županija. Drugo, osobito je znakovit udjel privremeno smještenih prognanika u odnosu na prijeratno stanovništvo u onim županijama smještaja koje tijekom rata i agresije nisu imale vlastitih prognanika. Primjerice, sredinom 1992. godine u Gradu Zagrebu je bilo smješteno 38.706 prognanika, što je tada bilo 5,0 posto stanovništva Grada prema popisu 1991. godine. U ostalim je

županijama situacija bila sljedeća: prognanici su sredinom 1992. godine činili 2,2 posto prijeratnog stanovništva u Istarskoj županiji, 4,3 posto u Krapinsko-zagorskoj, 3,7 posto u Medimurskoj, 9,6 posto u Primorsko-goranskoj i 5,4 posto u Varaždinskoj županiji. Jasno je, stoga, da je ukupan broj prisutnog stanovništva u tim županijama u odnosu na popis 1991. godine značajno povećan.

Uzroke svojevrsnog neravnomjernog rasporeda prognanika po županijama smještaja možemo naći u objektivnim i subjektivnim teškoćama (manjak smještajnih kapaciteta, nesnalaženje uprave...), ali i u potrebama ljudi da budu bliže svom domu odakle su bili protjerani. (Šiljković, Ž., 1994.) Stoga su više prognanika smjestile upravo one županije koje su imale i veći broj vlastitih prognanika. (Izuzetak je jedino Grad Zagreb koji je, kao nacionalno, populacijsko i gospodarstveno središte Hrvatske, mogao primiti razmjerno veći dio prognaničkog, a kasnije i izbjegličkog kontingenta Republike Hrvatske.) Primjerice, sredinom 1992. godine najveći su udjel smještenih prognanika imale županije: Grad Zagreb (14,4 posto), Primorsko-goranska (11,5 posto), Splitsko-dalmatinska (10,8 posto), Zadarska (10,0 posto), Osječko-baranjska (9,6 posto) i Dubrovačko-neretvanska (8,8 posto).

IZBJEGLICE

Izbjeglice su one osobe koje su bile protjerane iz svojih domova, a privremeni su smještaj našle izvan granica svoje zemlje. Rat u Bosni i Hercegovini, s početkom u proljeće 1992. godine, doveo je, između ostalog, do brojnog izbjegličkog vala koji je u značajnoj mjeri zahvatio i Republiku Hrvatsku.¹⁹ Riječ je, najvećma, o hrvatskom i muslimanskom pučanstvu, "očišćenom" iz srpskog, ali i hrvatsko-muslimanskog dijela Hrvatskoj susjedne države (procjene kazuju da je do 1998. godine iz Republike Srpske dolazilo oko 47 posto, a iz Federacije BiH oko 53 posto svih bosansko-hercegovačkih izbjeglica u RH).²⁰ Najviše je izbjeglica registrirano iz općina: Derventa, Bosanski Brod, Banja Luka, Doboj, Kotor Varoš i dr. Osobito su srpskim etničkim čišćenjem bili zahvaćeni prostori sjeverozapadne, srednje i istočne Bosne (područje Banje Luke, Bihaća, Tuzle, Žepe, Srebrenice, Goražda...).

Kretanje izbjeglica u Hrvatskoj, prema podacima Ureda za prognanike i izbjeglice, možemo pratiti od 1992. godine, kada je u Republici Hrvatskoj započela izbjeglička kriza koja se od početka te godine osobito brzo pojačavala. U svibnju 1992. godine broj stanovništva Bosne i Hercegovine koje je moralo napustiti svoje domove dosegao je 3/4 milijuna osoba. Velik je dio toga izbjegličkog vala zapljusnuo Republiku Hrvatsku, već značajno opterećenu ratom, ali i vlastitom prognaničkom populacijom. Tako je sredinom 1992. godine u Republici Hrvatskoj zabilježena 305.271 izbjegla osoba, sredinom 1993. 272.869,

sredinom 1994. 266.989, sredinom 1995. 188.606, sredinom 1996. 183.133, sredinom 1997. 84.406 te sredinom 1998. godine 31.183 izbjegle osobe. To znači da se od sredine 1992. do sredine 1998. godine izbjeglički kontingent u Hrvatskoj smanjio za 10,6 posto, od 1993. do 1994. za 2,2 posto, od 1994. do 1995. za 29,4 posto, od 1995. do 1996. za 2,9 posto, od 1996. do 1997. za 53,9 posto i od 1997. do 1998. godine za novih 63,1 posto. Ukupno je od sredine 1992. do sredine 1998. godine broj izbjeglica u Republici Hrvatskoj smanjen za 89,8 posto.

Kretanje broja izbjeglica prema županijama smještaja u Hrvatskoj vidljivo je iz tablice 3. Valja istaknuti da je najveći broj izbjeglica u Hrvatskoj bio koncentriran u onim županijama koje su bile samo djelomično zahvaćene vojnim aktivnostima ili su se nalazile na svojevrsnim koridorima izbjega. Riječ je, ponajprije, o Gradu Zagrebu, Splitsko-dalmatinskoj, Brodsko-posavskoj, Zagrebačkoj, te Primorsko-goranskoj županiji. Nešto značajnija koncentracija izbjeglica zabilježena je i u dvije granične županije prema Bosni i Hercegovini – u Vukovarsko-srijemskoj i Dubrovačko-neretvanskoj županiji, poglavito za izbjeglice iz Bosanske Posavine te "istočne" Hercegovine.

ŽUPANIJE	1992. ¹	1993. ²	1994. ²	1995. ²	1996. ²	1997. ²	1998. ³
Bjelovarsko-bilogorska	8.225	7.640	7.476	5.470	5.494	2.368	254
Brodsko-posavska	26.669	24.012	23.495	16.409	17.398	12.887	2.966
Dubrovačko-neretvanska	18.287	5.457	5.340	3.395	2.014	1.202	648
Istarska	14.771	14.189	13.883	9.242	7.692	3.389	1.351
Karlovačka	2.546	2.183	2.136	4.338	4.395	472	153
Koprivničko-križevačka	0	2.729	2.670	1.886	1.648	974	365
Krapinsko-zagorska	1.784	1.637	1.602	1.132	916	412	160
Ličko-senjska	138	1.638	1.603	1.320	1.282	103	64
Međimurska	3.247	1.091	1.068	754	549	300	173
Osječko-baranjska	12.099	19.101	18.689	14.145	14.284	8.339	2.577
Požeško-slavonska	9.780	9.550	9.345	6.413	6.593	3.765	527
Primorsko-goranska	20.429	16.645	16.286	13.768	13.918	4.077	1.444
Splitsko-dalmatinska	59.103	39.839	39.980	23.199	18.863	6.492	3.784
Šibensko-kninska	9.044	5.457	5.340	4.904	4.761	1.031	506
Sisačko-moslavačka	2.174	11.188	10.947	9.242	9.340	4.368	2.534
Varaždinska	3.270	5.185	5.073	3.961	3.296	1.426	961
Virovitičko-podravska	5.393	6.822	6.675	4.904	5.128	2.390	444
Vukovarsko-srijemska	16.750	25.923	25.364	16.409	17.215	5.584	4.178
Zadarska	1.782	2.456	2.403	1.886	2.014	960	495
Zagrebačka	22.445	23.467	22.961	15.277	15.383	8.695	2.616
Grad Zagreb	67.335	46.660	45.653	30.552	30.950	15.172	5.163
UKUPNO	305.271	272.869	266.989	188.606	183.133	84.406	31.183

TABLICA 3
Kretanje broja izbjeglica u Hrvatskoj po županijama sredinom godine od 1991. do 1998.

¹ Izvor: Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, Analitički odjel, Zagreb, 1992.

² Izvor: Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, Izvješće o preregistraciji prognanika, povratnika i izbjeglica u Republici Hrvatskoj, Zagreb, lipanj 1997. Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, analitički odjel, Zagreb, travanj 1998.

³ Izvor: Zajednička radionica Ureda i UNHCR-a, Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, UNHCR, Duga Uvala, Pula, rujanj 1998.

Iz prikazanih je podataka vidljivo da se broj izbjeglica u Hrvatskoj od sredine 1992. do sredine 1998. godine kontinuirano i višestruko smanjio. Rezultat je to njihova postupnog povratka u BiH, odlaska u treće zemlje, jer im je Republika Hrvatska bila samo tranzitna država,²¹ ali i prestanka novih dolazaka izbjeglica, osim individualnih slučajeva. Značajniji povratnički valovi izbjeglica u Bosnu i Hercegovinu počinju se bilježiti tek u ranu jesen 1995. godine, nakon uspješne vojne akcije "Ljeto 1995." Posebno je izraženo smanjenje izbjegličkog kontingenta u Republici Hrvatskoj uslijedilo od 1996. godine (osobito na područja Glamoča, Drvara, Jajca, Ključa...). To možemo dovesti u vezu sa smirivanjem vojno-političke situacije u toj susjednoj državi (potpisan Daytonski mirovni sporazum), ali i činjenice da se značajan dio toga bosanskohercegovačkog stanovništva, reguliranjem svojega statusa, za stalno naselio u Hrvatskoj (izbjeglice-useljenici).²² Tako su sredinom 1997. godine, po broju i udjelu izbjeglica-useljenika prednjačile: Sisačko-moslavačka (33,81 posto), Karlovačka (20,25 posto), Bjelovarsko-bilogorska (11,50 posto) i Brodsko-posavska županija (11,40 posto). Najveći broj izbjeglica-useljenika boravi na područjima Hrvatske od posebne državne skrbi.²³ Njihov je broj i veći od službeno registriranog (sredinom 1997., 20.559 osoba),²⁴ jer dio nije zatražio taj status u Uredu za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske.

HRVATSKE IZBJEGLICE U INOZEMSTVU

Srpska je ratna agresija izazvala i protjerivanje određenog broja stanovnika Hrvatske koji su privremeni smještaj našli izvan svoje domovine, u drugim europskim zemljama (ponajviše u Njemačkoj, Mađarskoj, Austriji, Sloveniji...), ali i širom svijeta (SAD, Kanada, Australija).²⁵ Zbog činjenice da su se uglavnom kratko zadržavali u državama u koje su izbjegli, praćenje kretanja njihova broja prilično je otežano. Stoga se u raščlambi kretanja broja hrvatskih izbjeglica u inozemstvu moramo osloniti na više statističkih izvora radi njihove procjene (tablica 4.). Dodatnu teškoću predstavlja utvrđivanje njihova razmještaja prema županijama prognostva.

Sredinom 1992. godine možemo procijeniti da je u inozemstvu u izbjegličkom statusu boravilo 114.856 stanovnika Hrvatske, ili 2,4 posto ukupnog hrvatskog stanovništva prema popisu 1991. godine. Ako tome broju pridodamo utvrđeni/procjenjeni broj prognanika u Hrvatskoj sredinom iste godine – 269.351 osoba – možemo zaključiti kako je tada iz svojih domova u Hrvatskoj bilo protjerano gotovo 390.000 stanovnika ili oko 8,7 posto prisutnog stanovništva Hrvatske (1991., 4.499.049 stanovnika).

ŽUPANIJE	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.
Bjelovarsko-bilogorska	357	140	0	0	0
Brodsko-posavska	3.656	3.294	945	633	323
Dubrovačko-neretvanska	13.677	7.773	1.553	988	249
Istarska	0	0	0	0	0
Karlovačka	10.614	8.215	4.445	3.009	1.514
Koprivničko-križevačka	0	0	0	0	0
Krapinsko-zagorska	0	0	0	0	0
Ličko-senjska	4.555	2.503	1.163	776	350
Međimurska	0	0	0	0	0
Osječko-baranjska	20.815	13.136	7.949	5.540	3.083
Požeško-slavonska	3.183	1.759	1.838	1.231	537
Primorsko-goranska	0	0	0	0	0
Splitsko-dalmatinska	2.629	1.318	1.366	918	422
Šibensko-kninska	8.349	7.285	5.006	3.357	1.396
Sisačko-moslavačka	13.907	9.719	8.635	5.845	2.327
Varaždinska	0	0	0	0	0
Virovitičko-podravska	427	194	0	0	0
Vukovarsko-srijemska	26.615	17.499	17.197	8.499	4.839
Zadarska	5.339	4.278	6.828	3.994	1.785
Zagrebačka	703	387	0	0	0
Grad Zagreb	0	0	0	0	0
UKUPNO	114.856	77.500	51.925	34.790	16.825

TABLICA 4
Hrvatske izbjeglice u
inozemstvu po
županijama sredinom
godine od 1992. do
1996. (procjena)

Napomena: Procijenjeno na temelju udjela pojedine županije u ukupnom broju prognanika Hrvatske.
Izvor: Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, Analitički odjel, Zagreb, 1992., 1993., 1994., 1995., 1995. i 1996.

Od sredine 1992. godine smanjuje se broj hrvatskih izbjeglica u inozemstvu. Tako je on sredinom 1993. godine iznosio 77.500 stanovnika, sredinom 1994. 51.925, sredinom 1995. 34.790, te sredinom 1996. godine 16.825 osoba.

Prestanak izravnih ratnih aktivnosti omogućio je povratak većeg broja hrvatskih izbjeglica u domovinu. Tako je od 1992. do 1996. godine broj hrvatskih izbjeglica u inozemstvu smanjen za 85,4 posto. Godine 1997. i 1998. više nisu zabilježene hrvatske izbjeglice u inozemstvu, jer one, jednostavno, više nisu mogle, zbog prestanka neposredne ratne opasnosti, imati izbjeglički status. Određen dio izbjegličke populacije u inozemstvu transformirao se tada u iseljeničku populaciju. Dio povratnika iz inozemstva u Hrvatskoj je zatražio prognanički status. Riječ je uglavnom o osobama iz hrvatskoga Po-dunavlja, jer se one 1996. i 1997. godine još uvijek nisu mogle slobodno vratiti u svoja naselja.

U skladu s dostupnim podacima, razmještaj hrvatskih izbjeglica u inozemstvu procijenili smo na temelju udjela pojedine županije u ukupnom prognaničkom kontingentu smještenom u Republici Hrvatskoj. Primjenom toga postupka utvrdili smo da je od sredine 1992. do sredine 1998. godine najveći broj izbjeglica u inozemstvu dolazio iz Vukovarsko-srijemske,

Osječko-baranjske, Karlovačke, Sisačko-moslavačke i Zadarske županije.

IZBJEGLICE IZ HRVATSKE U BOSNI I HERCEGOVINI I JUGOSLAVIJI

Nakon izbijanja rata protiv Hrvatske 1991. godine dio je srpskog stanovništva, potaknutog od pokretača velikosrpskog nacionalnog pokreta, napustio Republiku Hrvatsku. Manji je dio toga stanovništva otišao u Bosnu i Hercegovinu, a veći dio u SR Jugoslaviju. Osobito valja istaknuti da je iseljavanje Srba iz Hrvatske u ratnome razdoblju bilo kontinuirano i da ratna stradanja nisu bila isključivi razlog odlaska. Teške i složene gospodarstvene prilike u, ionako već pasivnim, izrazito emigracijskim i problemskim područjima Hrvatske te neprihvatanje realnosti i ustrojstva hrvatske države umnogome su utjecali na pojačanje iseljavanja Srba iz Republike Hrvatske, osobito s njezinih bivših okupiranih područja.

Snažnije je iseljavanje srpskog stanovništva uslijedilo 1995. godine, prvo u svibnju iz krajeva oslobođenih "Bljeskom" (zapadna Slavonija), a potom u kolovozu iste godine iz krajeva oslobođenih "Olujom" (sjeverna Dalmacija, Lika, Kordun, Banovina). Određen je broj Srba napustio Hrvatsku i iz prostora hrvatskoga Podunavlja, tijekom i nakon svršetka procesa mirne reintegracije (1996. – 1998.).

Osobito je teško precizno utvrditi broj i dinamiku stanovnika Hrvatske srpske etničke pripadnosti koji su tijekom proteklih godina napustili zemlju. Naime, nema točnih popisa, pa je moguće tek načiniti procjene na temelju više statističkih izvora. Takve su procjene radili UNHCR, Ured za prognanike i izbjeglice Vlade RH te istraživači i analitičari te problematike. Dakako, u takvom su okviru te u nedostatku sasvim preciznih relevantnih pokazatelja učinjene različite procjene, pretjerivanja, pa i (političke) zlouporabe dobivenih rezultata istraživanja. Osobito je UNHCR ponekad nekritički prihvaćao brojke koje mu je podastirala jugoslavenska strana. Istaknimo samo jedan primjer. U svojem *Census of Refugees and other war-affected persons in the federal Republic of Yugoslavia* iz 1996. godine, UNHCR je naveo brojku od 336.881 izbjeglice (raseljeni Srbi) iz Hrvatske u SR Jugoslaviji. Usporedimo li rezultate toga popisa s podacima o etničkoj strukturi stanovništva Hrvatske iz 1991. godine prema bivšim općinama, možemo uočiti nekoliko izrazitih odstupanja i nepodudarnosti koje zapravo ozbiljno dovode u pitanje objektivnost i točnost svih drugih iskazanih podataka. Naime, iz bivših općina Gračac, Knin, Lastovo, Titova Korenica, Vis i Vojnić, registrirano je (samo) u SR Jugoslaviji više izbjeglih Srba (66.305 osoba) negoli ih je u tim općinama živjelo prema popisu 1991. godine (62.362 stanovnika), što predstavlja razliku od 3.943 osobe.

Kad bismo i sve "ostale" popisane 1991. godine u tim općinama uključili u izbjeglički kontingent u SRJ (3.726 osoba), još uvijek se javlja razlika od 217 stanovnika! Iako je u ovoj UNHCR-ovoj publikaciji izrijekom navedeno da je riječ o registriranim izbjeglicama iz Hrvatske u SR Jugoslaviji, vjerojatnije je da su u taj broj uključene i izbjeglice smještene u Bosni i Hercegovini.

ŽUPANIJE	1992. ¹	1993. ¹	1994. ¹	1995. ¹	1996. ²	1997. ²	1998. ³
Bjelovarsko-bilogorska	1.904	2.984	3.239	4.463	8.016	7.378	7.140
Brodsko-posavska	2.232	3.498	3.797	5.233	9.396	8.649	8.370
Dubrovačko-neretvanska	648	1.018	1.105	1.523	2.722	2.511	2.430
Istarska	608	948	1.029	1.418	2.545	2.356	2.280
Karlovačka	7.648	11.969	12.992	17.903	32.205	29.636	28.680
Koprivničko-križevačka	184	293	318	438	764	713	690
Krapinsko-zagorska	40	59	64	88	156	155	150
Ličko-senjska	8.520	13.338	14.478	19.950	35.861	33.015	31.950
Međimurska	24	35	38	53	105	93	90
Osječko-baranjska	3.776	5.909	6.414	8.838	15.905	14.632	14.160
Požeško-slavonska	2.872	4.493	4.877	6.720	12.108	11.129	10.770
Primorsko-goranska	1.448	2.270	2.464	3.395	6.102	5.611	5.430
Splitsko-dalmatinska	1.920	3.007	3.264	4.498	8.100	7.440	7.200
Šibensko-kninska	11.736	18.369	19.939	27.475	49.410	45.477	44.010
Sisačko-moslavačka	16.776	26.267	28.512	39.288	70.648	65.007	62.910
Varaždinska	104	164	178	245	454	403	390
Virovitičko-podravska	2.296	3.592	3.899	5.373	9.679	8.897	8.610
Vukovarsko-srijemska	2.152	3.370	3.658	5.040	9.051	8.339	8.070
Zadarska	7.864	12.308	13.360	18.410	33.132	30.473	29.490
Zagrebačka	256	398	432	595	1.081	992	960
Grad Zagreb	1720	2.711	2.943	4.054	7.249	6.665	6.450
UKUPNO	74.728	117.000	127.000	175.000	314.689	289.571	280.230

❶ **TABLICA 5**
Kretanje broja
izbjeglica iz Hrvatske
u Jugoslaviji i BiH po
županijama sredinom
godine od 1991. do
1998. (procjena)

¹ Izvor: Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, Analitički odjel, Zagreb, 1992.
Izvješće Vlade Republike Hrvatske o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanju prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba, Zastupnički dom Hrvatskoga državnog sabora, Zagreb, NN 92./98.

² Izvor: *Census of Refugees and other war-affected persons in the Republic of Yugoslavia*, UNHCR, Commissioner for Refugees of the Republic of Serbia, Commissioner for Displaced Persons of the Republic of Montenegro, Belgrade, 1996.

³ Izvor: Izvješće Vlade Republike Hrvatske o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanju prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba, Zastupnički dom Hrvatskoga državnog sabora, Zagreb, NN 92./98.
UNHCR, Baza podataka, Zagreb; Information Notes, 1./98.

Tijekom oslobodilačkih akcija HV-a, u prvom tjednu kolovoza 1995. godine oko 130.000 ljudi napustilo je bivša UNPA područja "Sjever" i "Jug" i prešlo u sjeverozapadnu Bosnu pod kontrolom Srba. Najveći je dio toga raseljeničkog vala nastao dalje u SR Jugoslaviju, ponajviše u Srbiju. Tome broju trebamo dodati 20.000 Srba koji su tijekom svibnja i lipnja iste godine napustili zapadnu Slavoniju, kao i nekoliko desetaka tisuća Srba koji su Hrvatsku napustili u razdoblju od 1992. do

1995. te u razdoblju UNTAES-a u hrvatskome Podunavlju (1996.-1998.). Sredinom 1996. godine je, prema procjenama, izvan Hrvatske boravilo nešto više od 300.000 raseljenih osoba, što znači da je tijekom rata Hrvatsku napustilo oko 55 posto srpskog stanovništva od njihova prijeratnog broja (popis 1991., 581.663 osoba).

Za ocjenu dinamike iseljavanja Srba iz Hrvatske tijekom rata raspoložemo procjenama UNHCR-a i Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske.²⁶ Prema njima je sredinom 1992. godine 74.728 stanovnika Republike Hrvatske srpske etničke pripadnosti napustilo zemlju otišavši u BiH i SRJ. Sredinom 1993. godine raseljenih je Srba bilo oko 117.000, sredinom 1994. oko 127.000, sredinom 1995. oko 175.000, a sredinom 1996. godine oko 315.000 osoba. To znači da je broj raseljenih Srba od sredine 1992. do sredine 1993. porastao za 56,6 posto, od 1993. do 1994. za 8,5 posto, od 1994. do 1995. za 37,8 posto te od 1995. do 1996. godine za 80 posto. Ukupno je od sredine 1992. do sredine 1996. godine broj Srba izbjeglih iz Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu i SR Jugoslaviju porastao četiri puta (321,5 posto).

Tijekom 1997. i 1998. godine manji se dio toga raseljenog kontingenta vratio u Hrvatsku (organizirano, uz pomoć UNHCR-a,²⁷ hrvatskoga Ureda za prognanike i izbjeglice, ili spontano), pa sredinom 1997. godine možemo govoriti o otprilike 290.000, a sredinom 1998. godine o 280.000 srpskih izbjeglica u Jugoslaviji i Bosni i Hercegovini. To znači da se u protekle dvije godine, odnosno do sredine 1998., vratilo oko 35.000 stanovnika srpske etničke pripadnosti u Hrvatsku, ili oko 11 posto njihova ukupnoga raseljenoga broja.

Iako je teritorijalno podrijetlo raseljenih Srba u Republici Hrvatskoj raznoliko, ipak možemo istaknuti da najviše izbjeglog (raseljenog) srpskog stanovništva dolazi iz onih krajeva (županija) u kojima su 1991. godine bili značajnije zastupljeni u ukupnom stanovništvu. Ponajprije tu mislimo na Sisačko-moslavačku, Šibensko-kninsku, Ličko-senjsku, Zadarsku i Karlovačku županiju. Te su županije sredinom 1996. godine (vrhunac srpskog izbjegličkog vala iz Hrvatske) činile čak 66 posto svih Srba izbjeglih iz Republike Hrvatske u SR Jugoslaviju i Bosnu i Hercegovinu.

ZAKLJUČAK

Demografski je razvoj Hrvatske u proteklom desetljeću, odnosno od posljednjega popisa stanovništva 1991. godine (31. III.), bitno bio određen uzročno-posljedičnim odnosima i procesima vezanima uz ratna zbivanja i prisilna migracijska gibanja u Hrvatskoj, ali i u susjednim zemljama. Svaka procjena kretanja "de facto" broja stanovnika Hrvatske (ukupno i po upravno-teritorijalnim sastavnicama) u ovome međupopisnom

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 5-6 (43-44),
STR. 767-791

ŽIVIĆ, D.:
PROMJENE U DINAMICI...

razdoblju (1991. – 2001.) mora uzeti u obzir snažan prostorni preraspmještaj stanovništva u kojemu su sudjelovali prognanici, izbjeglice i raseljene osobe. Od 1992. do 1998. godine u prognaničko-izbjegličkim tijekovima u Hrvatskoj i izvan nje sudjelovalo je između 430.000 i 700.000 tisuća osoba. Udjel se izbjeglica iz Bosne i Hercegovine u tome stanovništvu kretao (smanjivao) od 40 posto (1992.) do 7,3 posto (1998.)

Od sredine 1992. do sredine 1998. godine oko desetina prisutnog stanovništva u Hrvatskoj, pod pritiskom ratnih i poratnih aktivnosti, bila je prisiljena napustiti mjesto svojega stalnog stanovanja (prebivališta) i tako snažno determinirati suvremena populacijsko-naseljenička kretanja, poglavito promjene broja i razmještaja stanovnika, intenzitet demoreprodukcijskih procesa te dinamiku struktura stanovništva.

BILJEŠKE

¹ Ovaj rad predstavlja dio priloga: Obrada prognaničko-izbjegličke populacije u funkciji izračuna ukupnog stanovništva Hrvatske i njezinih županija po dobi i spolu za godine 1991. – 1998., istraživačkog projekta: *Kretanje ukupnog broja stanovnika Republike Hrvatske od popisa stanovništva 1991. do 30. lipnja 1998. godine i kvantificiranje pojedinih sastavnica*. U okviru navedenog priloga utvrđena je i dobno-polna struktura prognaničko-izbjegličkog kontingenta sredinom svake godine u razdoblju od sredine 1991. do sredine 1998. godine. Ona je uvrštena u svodnu studiju istraživačkog projekta.

² Tijekom ratne agresije na Republiku Hrvatsku poginulo je oko 15.000 ljudi, ranjeno je više desetaka tisuća osoba, prognano iz svojih domova više stotina tisuća stanovnika Hrvatske, a nestalim se smatralo više tisuća civila i branitelja. Uz prognaničko-izbjegličku krizu za Hrvatsku je jedan od najvažnijih humanitarnih problema pitanje nasilno odvedenih, zatočenih i nestalih osoba. Prema priopćenju vladine Komisije za zatočene i nestale, na dan 2. veljače 1999. godine nestalim su se smatrale još ukupno 1.782 osobe. ("Večernji list" od 3. veljače 1999.) Istodobno, tijekom ratne agresije na Hrvatsku devastirano je ili potpuno razoreno 143.000 stambenih objekata, za što će, prema procjeni Ministarstva financija, u nekoliko sljedećih godina trebati izdvojiti oko 2.230 milijuna kuna. Obnova razorene infrastrukture, gospodarstvenih objekata i sustava, povrat zaposlenosti te ukupan gospodarsveni napredak na ratom opustošenim područjima Hrvatske trajat će godinama i zahtijevat će velika materijalna i financijska sredstva, prema procjenama oko 25.000 milijuna kuna. (Izvjješće Vlade Republike Hrvatske o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanju prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba, Zastupnički dom Hrvatskoga državnog sabora, NN 92./98, Zagreb)

³ Ona je zbog etničkog čišćenja na Kosovu koje su provele srpske vlasti tijekom 1998. i 1999. godine poprimila sve značajke posvemašnjeg egzodusa, jer se prisilno pokrenulo novih milijun stanovnika, pretežno Albanaca.

⁴ Između 1991. i 1993. godine oko 700.000 ljudi je prebjeglo u zapadnu Europu pred srpskom agresijom i etničkim čišćenjem u Hrvats-

koj i Bosni i Hercegovini. Najviše je izbjeglica privremeni smještaj pronašlo u Njemačkoj (oko 355.000), potom u Švicarskoj (oko 80.000), Švedskoj (oko 75.000), Austriji (oko 70.000), Francuskoj (oko 50.000)... (Fassmann i Münz, 1995.)

⁵ Republika Hrvatska se na pragu trećeg tisućljeća našla u prilično nezavidnoj demografskoj situaciji, s populacijskim trendovima i odnosima koji su više negoli nepovoljni. Stanovništvo Hrvatske u drugoj polovici XX. stoljeća karakterizira bitno usporen brojčani rast (ukupno je porast stanovništva od 6,4 posto u razdoblju od 1961. do 1971. godine smanjen na svega 4,0 posto u razdoblju od 1981. do 1991. godine), kao odraz prirodne depopulacije, odnosno kontinuiranog smanjivanja nataliteta i prirodnoga priraštaja, što traje već više desetljeća, zatim starenja ili senilizacije stanovništva, emigracije kao tipa općeg kretanja stanovništva, ruralnog egzodusa te urbano-ruralne polarizacije. Ti su nepovoljni populacijski procesi izravna posljedica činjenice da je suvremeni demografski razvoj Hrvatske bitno bio određen Prvim i Drugim svjetskim ratom, odnosno razmjerno vrlo visokim izravnim i neizravnim demografskim (ratnim) gubicima, potom kontinuiranim iseljavanjem koje traje već gotovo jedno stoljeće, prirodnom dinamikom koja sve više slabi te depopulacijom, odnosno demografskim pražnjenjem po prilici više od polovice državnog teritorija. (Crkvenčić i Šterc, 1996; Nejašmić, 1991; Šterc, 1991; Wertheimer-Baletić, 1992.) Na žalost, srpska agresija na Republiku Hrvatsku izazvat će nove poremetnje u već prilično narušenoj demografskoj slici naseljenosti, osobito u razvoju demografskih struktura te u razmještanju stanovništva.

⁶ Bivša su okupirana područja Hrvatske već dugo bila zahvaćena nepovoljnim demografskim procesima (depopulacija, ruralni egzodus, prirodni pad, starenje...). Rat i okupacija samo su pojačali nepovoljne demografske trendove. Osobito su demografski, ali i komunalno, infrastrukturno i gospodarstveno, stradala seoska naselja. Tijekom rata i okupacije uništeno je ili oštećeno više od 600 naselja, ponajprije sela, a u njima je, procjenjuje se, stradalo oko 55.000 seoskih gospodarstava. (Akrap, 1995.)

⁷ Pod etničkim se čišćenjem podrazumijeva protjerivanje stanovništva i njegovo skupno preseljavanje koje ima cilj promijeniti etničke strukture okupiranih područja. (Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja, 1998.)

⁸ Hrvatsku karakterizira prostorno i dinamički različito kretanje stanovništva. Jedna od bitnih suvremenih populacijsko-naseljeničkih značajki Hrvatske jest njezino urbano-ruralno podvajanje, temeljeno na snažnom porastu broja stanovnika gradova (osobito većih i velikih) i nekih njihovih prigradskih naselja, a depopulaciji ostalih, najvećma seoskih naselja. Zahvaljujući urbano-baziranoj industrijalizaciji, deagrarizaciji, ruralnom egzodusu i iseljavanju, u Hrvatskoj je do početka 1980-ih godina bila prisutna snažna koncentracija stanovništva u gradovima, a velik odljev populacije sa sela. Govorimo o intenzivnom prostornom prerasmještanju pučanstva. Ovako nepovoljan trend nije rezultirao samo poremetnjama u brojčanom razvoju populacije nego i poremetnjama u njezinoj biodinamici i demografskim strukturama. Prognaničko-izbjeglička kriza samo je oživjela i pojačala nepovoljne trendove. Više o suvremenim demografskim pokazateljima

i problemima prostorne populacijske polarizacije u Hrvatskoj vidjeti u: Friganović i Živić, 1994; Nejašmić, 1991. i 1996. i Vresk, 1996.

⁹ Službeni podaci Ureda za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske iskazuju samo registrirane osobe, a ne iskazuju odgovarajući broj osoba, posebice izbjeglica koje nisu na organiziranoj skrbi ili smještaju preko Ureda. One su protjerane iz svojih zemalja (BiH, SRJ), ali u Republici Hrvatskoj nisu imale ili još uvijek nemaju izbjeglički status. Ponajprije je riječ o osobama koje su putem rodbinskih i drugih veza organizirale svoj boravak u Hrvatskoj.

¹⁰ Ured za prognanike i izbjeglice Vlade Republike Hrvatske osnovan je krajem 1991. godine, kada je već oko 550.000 osoba ili oko 11,5 posto stanovništva Hrvatske bilo prognano iz svojih domova. (Izvješće Vlade Republike Hrvatske o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanja prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba, Zastupnički dom Hrvatskog državnog sabora, Zagreb, NN 92/98.

¹¹ Prva registracija prognanika u kojoj su prikupljeni njihovi demografski i drugi podaci obavljena je u travnju 1992., a prva registracija izbjeglica u ožujku 1993. godine.

¹² Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, Odjel za izvješćivanje, Zagreb, 19. travnja 1998. godine.

¹³ Rogić i dr. (1995.): *Progonstvo i povratak, Psihosocijalne i razvojne odrednice progonstva i mogućnosti povratka hrvatskih prognanika*, Sysprint, Zagreb; Izvješće Vlade Republike Hrvatske o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanju prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba, Zastupnički dom Hrvatskog državnog sabora, Zagreb, NN 92/98.

¹⁴ Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike, Izvješće o preregistraciji prognanika, povratnika i izbjeglica u Republici Hrvatskoj, Zagreb, lipanj 1997.

¹⁵ U odnosu na ožujak 1992. godine (356.627 prognanika) do sredine 1998. godine ukupan je broj prognanika u Hrvatskoj smanjen za 72,5 posto. To znači da se oko 1/4 prognanika iz ožujka 1992. godine, na koncu promatranog razdoblja (ljetu 1998.), još uvijek nalazila u prognaničkom statusu. Ako za usporedbu uzmemo konac 1991. godine, kada je, procjenjuje se, oko 550.000 stanovnika Hrvatske zbog srpske agresije moralo napustiti svoja naselja, onda je smanjenje prognaničkog kontingenta do sredine 1998. godine iznosilo 82,2 posto. To znači da se 8 od 10 prognanika uspjelo vratiti kući, ili je, zbog različitih razloga, izgubilo prognanički status.

¹⁶ Zajednička radionica Ureda i UNHCR-a, Program povratka, Skrb o starim i nemoćnima, Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, UNHCR, Duga Uvala, Pula, rujan 1998. Prema procjeni Ureda za prognanike i izbjeglice u ožujku 1999. godine povratak vlastitim domovima čekalo je još 40-ak tisuća stanovnika hrvatskoga Podunavlja te 10-ak tisuća stanovnika iz drugih bivših okupiranih područja Republike Hrvatske.

¹⁷ Riječ je o općinama Hrvatske prema upravno-teritorijalnom ustroju koji je vrijedio do konca 1992. godine.

¹⁸ U ožujku 1999. godine prognanici iz Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije činili su već oko 80 posto preostalog prognaničkog kontingenta u Republici Hrvatskoj.

¹⁹ Uz izbjeglice iz Bosne i Hercegovine, Hrvatska je tijekom proteklih osam godina zbrinjavala i izbjeglice iz SR Jugoslavije, osobito iz Vojvodine i s Kosova. Oni su, međutim, u izbjegličkom kontingentu u Hrvatskoj činili samo nešto više od 1 posto izbjeglica. (Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, *Izvešće o preregistraciji prognanika, povratnika i izbjeglica u Republici Hrvatskoj*, Zagreb, lipanj 1997.) Veći je dio izbjeglica iz SR Jugoslavije svoj smještaj u Hrvatskoj regulirao na drugi način (useljenici putem razmjene imovine). Procjenjuje se da je do travnja 1998. godine iz SR Jugoslavije u Hrvatsku izbjeglo oko 50.000 Hrvata. (Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, Odjel za izvješćivanje, Zagreb, 19. travnja 1998. godine.)

²⁰ Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, Predmet: Podaci o izbjeglicama iz BiH i SRJ u Republici Hrvatskoj, Zagreb, ožujak 1997. Do sredine 1998. godine udjel je izbjeglica iz srpskog etnita Bosne i Hercegovine u Hrvatskoj porastao na oko 75,0 posto. Riječ je, ponajprije, o Hrvatima iz bosanske Posavine i banjalučke regije. (Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, Odjel za izvješćivanje, Zagreb, 19. travnja 1998. godine)

²¹ Procjenjuje se da je do listopada 1994. godine preko Hrvatske na putu u zapadnu Europu prešlo oko 400.000 izbjeglica, mahom iz Bosne i Hercegovine. (Akrap, 1995.)

²² Izbjeglice-useljenici su taj status ostvarili temeljem posjedovanja hrvatskog državljanstva i rješenja o dodjeli kuća na privremeno korištenje. Njihov je najveći broj smješten na područjima od posebne državne skrbi u Republici Hrvatskoj.

²³ Područja od posebne državne skrbi obuhvaćaju geostrateški iznimno važne dijelove Republike Hrvatske uz državnu među prema Bosni i Hercegovini i SR Jugoslaviji. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine na tim je područjima (dijelovi 13 hrvatskih županija) živjelo 658.365 stanovnika, ili 13,8 posto stanovništva Hrvatske. Ova područja zahtijevaju državnu skrb na uklanjanju posljedica rata protiv Hrvatske, bržeg povratka prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba te poticanja demografskog i gospodarstvenog napretka i obnove.

²⁴ Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, *Izvešće o preregistraciji prognanika, povratnika i izbjeglica u Republici Hrvatskoj*, Zagreb, lipanj 1997.

²⁵ Sredinom 1992. godine najviše hrvatskih izbjeglica u inozemstvu privremeno je boravilo u Njemačkoj (oko 48 posto), Mađarskoj (oko 28 posto), Švicarskoj (oko 13 posto), Sloveniji (oko 4 posto), Austriji (oko 2 posto)... (Šiljković, 1994.)

²⁶ Vidjeti: Izvešće Vlade Republike Hrvatske o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanju prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba, Zastupnički dom Hrvatskoga državnog sabora, *NN 92./98*, Zagreb; Census of Refugees and other war-affected persons in the Federal Republic of Yugoslavia, UNHCR, Commissioner for Refugees of the Republic of Serbia, Commissioner for Displaced Persons of the Republic of Montenegro, Belgrade, 1996; *Information Notes*, UNHCR, Različita mjesečna izvješća od konca 1991. do početka 1998. godine.

²⁷ U organizaciji UNHCR-a do konca rujna 1998. godine u Republiku Hrvatsku se vratilo oko 3.500 Srba, najviše u Dvor, Knin, Petrinju... (UNHCR, *Public information*, Zagreb, 30. rujna 1998.)

IZVORI PODATAKA

IZVORI PODATAKA UREDA ZA PROGNAKNIKE I IZBJEGLICE VLADE REPUBLIKE HRVATSKE:

Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, Analitički odjel, Zagreb, 1991., 1992., 1993., 1994., 1995., 1997., 1998.

Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, Baza podataka, Zagreb, 1996. i 1998.

Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, *Izješće o preregistraciji prognanika, povratnika i izbjeglica u Republici Hrvatskoj*, Zagreb, lipanj 1997.

Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, Odjel za izvješćivanje, Zagreb, 2. srpnja 1997; 19. travnja 1998. godine.

Zajednička radionica Ureda i UNHCR-a, Program povratka, Skrb o starim i nemoćnima, Vlada Republike Hrvatske, Ured za prognanike i izbjeglice, UNHCR, Duga Uvala, Pula, rujna 1998.

IZVORI PODATAKA UNHCR-a:

UNHCR., *Public information*, Zagreb, 30. rujna 1998.

Census of Refugees and other war-affected persons in the Federal republic of Yugoslavia, UNHCR, Commissioner for Refugees of the Republic of Serbia, Commissioner for Displaced Persons of the Republic of Montenegro, Belgrade, 1996.

Information Notes, UNHCR, različita mjesečna izvješća od konca 1991. do početka 1998. godine.

Izješće Vlade Republike Hrvatske o dosadašnjem tijeku povratka i zbrinjavanju prognanika, izbjeglica i raseljenih osoba, Zastupnički dom Hrvatskog državnog sabora, Zagreb, NN 92./98.

LITERATURA

Akrap, A. (1995.): Prognanička populacija i utjecaj na demografska kretanja u Hrvatskoj, Obitelj u Hrvatskoj – stanje i perspektive, *Zbornik radova studentskih dana u Đakovu*, Obiteljski institut Teologije u Đakovu, Đakovo.

Crkvenčić, I. i Šterc, S. (1996.): The Population of Croatia, *GeoJournal*, Vol. 38, No. 4, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.

Fassmann, H. i Münz, R. (1995.): Migracije istok-zapad u Europi od 1918.-92., *Migracijske teme*, 1, Zagreb.

Friganović, A. M. i Živić, D. (1994.): Regionalne različitosti i problemi kretanja stanovništva Hrvatske 1948.-1991., *Geografski glasnik*, 56, Zagreb.

Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja, glavni urednik Emil Heršak, Institut za migracije i narodnosti, Školska knjiga, Zagreb, 1998.

Mežnarić, S. i Winter-Zlatković, J. (1993.): Forced Migration and Refugee Flows in Croatia, Slovenia and Bosnia-Herzegovina: Early Warning, Beginning and Current State of Flows, *Refugee*, Vol. 12, No. 7, Toronto.

Nejašmić, I. (1991.): *Depopulacija u Hrvatskoj – korijeni, stanje, izgledi*, Globus, Zagreb.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 5-6 (43-44),
STR. 767-791

ŽIVIĆ, D.:
PROMJENE U DINAMICI...

Nejašmić, I. (1996.): Demografske promjene u gradskim i ostalim naseljima Republike Hrvatske (1981.-1991.), *Zbornik radova prvog hrvatskog geografskog kongresa*, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb.

Repac-Roknić, V. (1992.): Analiza prognanika po županijama, *Migracijske teme*, 3-4, Zagreb.

Rogić, I. i dr. (1995.): *Progonstvo i povratak, Psihosocijalne i razvojne odrednice progonstva i mogućnosti povratka hrvatskih prognanika*, Sysprint, Zagreb.

Šiljković, Ž. (1994.): Prognanici kao posljedica srpske agresije na Hrvatsku, *Geografski horizont*, 1, Zagreb.

Šterc, S. (1991.): The General demographic Cross Section of the Republic of Croatia, Geopolitical and demographical issues of Croatia, *Geographical Papers*, Vol. 8, Zagreb.

Šterc, S. i Pokos, N. (1993.): Demografski uzroci i posljedice rata protiv Hrvatske, *Društvena istraživanja*, 2-3 (4-5), Zagreb.

Vresk, M. (1996.): Urbanizacija i polarizirani razvoj Hrvatske, *Zbornik radova prvog hrvatskog geografskog kongresa*, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb.

Wertheimer-Baletić, A. (1992.): Demografski razvoj i globalni demografski procesi u Hrvatskoj u poslijeratnom razdoblju, *Encyclopaedia Moderna*, 38, Zagreb.

Winter-Zlatković, J. (1992.): Izbjeglice iz Bosne i Hercegovine u Hrvatskoj: Uzroci dolaska, regulacija i organizacija prihvata, *Migracijske teme*, 2, Zagreb.

Živić, D. (1997.): Basic Demographic Characteristics of the Displaced Population from the Croatian East, *Društvena istraživanja*, 2-3 (28-29), Zagreb.

Živić, D. (1998.a.): Narodnosna i konfesionalna struktura prognanika Hrvatske kao pokazatelj etničkog čišćenja, Hrvatski žrtvoslov, *Zbornik radova Prvog hrvatskog žrtvoslovnog kongresa*, Zagreb.

Živić, D. (1998.b.): Odabrane etnodemografske značajke vukovarsko-srijemskog kraja u XX. stoljeću, *Encyclopaedia Moderna*, 49, Zagreb.

Changes in the Dynamics and Distribution of the Displaced-Refugee Contingent in Croatia from mid 1991 to mid 1998

Dražen ŽIVIĆ
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

In the text the author analyses the dynamics of the displaced-refugee contingent in Croatia and abroad from mid 1991 to mid 1998. Demonstrated in the observed period is the change in the number and distribution of: displaced persons according to counties of displacement and accommodation, refugees from Bosnia and Herzegovina and the Socialist Republic of Yugoslavia

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 8 (1999),
BR. 5-6 (43-44),
STR. 767-791

ŽIVIĆ, D.:
PROMJENE U DINAMICI...

in Croatia according to counties of accommodation, Croatian refugees abroad (Germany, Hungary, Slovenia, Austria...) according to counties of displacement, and refugees from Croatia in Yugoslavia and Bosnia and Herzegovina (displaced Serbs) according to counties of refuge. The demographic development of Croatia in this decade has been essentially determined by these forced migrations connected to the events of war in the Republic of Croatia, and neighbouring Bosnia and Herzegovina. From 1992 to 1998 between 430 000 and 700 000 people participated in the flow of displaced persons and refugees, comprising from 9% to 15% of the population of Croatia according to the 1991 census. They have significantly determined the contemporary population trends in Croatia, especially the changes in the number and distribution of inhabitants, the demoproductonal processes and development of demographic structures.

Umfang und räumliche Verteilung von Vertriebenen und Flüchtlingen in der Republik Kroatien von der Mitte des Jahres 1991 bis zur Mitte des Jahres 1998

Dražen ŽIVIĆ
Ivo-Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Die vorliegende Studie widmet sich dem Umfang und der räumlichen Verteilung von Vertriebenen und Flüchtlingen sowohl in Kroatien als auch im Ausland, von der Mitte des Jahres 1991 bis zur Mitte des Jahres 1998. Der Verfasser präsentiert Daten für folgende Untersuchungsgruppen je nach entsprechenden Gespanschaften: Volksgruppen, die aus ihren Gespanschaften vertrieben und in anderen Gespanschaften aufgenommen wurden; Flüchtlinge aus Bosnien und Herzegowina sowie aus Jugoslawien, die in einzelnen kroatischen Gespanschaften Aufnahme fanden; kroatische Flüchtlinge, die ihre Gespanschaften verlassen mussten und ins Ausland (Deutschland, Ungarn, Slowenien, Österreich...) gingen; schließlich Flüchtlinge aus Kroatien (Serben), die nach Jugoslawien und Bosnien und Herzegowina abwanderten. Die demographische Entwicklung Kroatiens im letzten Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts war und ist immer noch wesentlich durch zwangsweise erfolgende Migrationen bestimmt, die eine Konsequenz des Kriegsgeschehens in Kroatien sowie im benachbarten Bosnien und Herzegowina darstellen. Die Vertriebenen- und Flüchtlingswelle von 1992 bis 1998 erfasste in Kroatien zwischen 430.000 und 700.000 Personen, d.h. 9–15% der kroatischen Bevölkerung gemäß der Volkszählung aus dem Jahre 1991. Dieser Umstand wirkt sich wesentlich auf die aktuellen Bevölkerungszahlen in der Republik Kroatien aus, insbesondere auf Reproduktionsvorgänge und die Entwicklung demographischer Strukturen.